

GÎNDURI DESPRE KARL MARX

VASILE FLOREA

La 14 martie 1883 s-a stins din viață, la Londra, Karl Marx. Geniul său, încorporat în una din cele mai prodigioase opere umane, luminează, după mai bine de un secol, tot mai intens, timpul istoric al secolului XX. Nici o stavilă n-a putut frâna expansiunea în conștiința popoarelor a marilor adevăruri descoperite de Marx. El a învățat umanitatea să desprindă legea dezvoltării istorice a secolului nostru. În opera lui se află temelia inebanabilă a socialismului contemporan, precum și speranța milioanelor de oameni, de pe toate meridianele lumii, într-un viitor mai bun.

S-a născut la 5 mai 1818, dintr-o familie modestă de intelectuali din Trier. Tatăl său, Hirschel Marx, avocat de profesie, era cunoscut în cercurile intelectuale pentru admirația lui, deschis exprimată, față de Voltaire și Rousseau, față de principiul kantian al autonomiei persoanei, al dreptului fiecărui membru al națiunii de a participa la treburile statului. Pentru aceste convingeri era suspectat de autoritățile prusace. Crescut într-o atmosferă de activă cultivare a ideilor revoluției franceze din 1789, tânărul Marx va avea spiritul deschis spre viitor. Când, în 1836, se va înscrie, ca student în filozofie, la Universitatea din Berlin, Karl va intra în miezul confruntărilor filozofice din anii săi de formație. Vastul său univers-intelectual, dominat de o consecvență judecată critică, va permite tânărului student să-și exprime îndoiala față de infailibilitatea afișată a doctrinelor filozofice, economice, sociologice și politice ale înaintașilor și contemporanilor săi.

Un eveniment semnificativ din viața lui Marx, care ilustrează echilibrul perfect al comportamentului său civic este logodna, în 1837, și apoi căsătoria cu Jenny von Westphalen, o descendentă a vechii familii irlandeze a ducilor d'Argyll. Privațiunile dure, care vor caracteriza viața materială a tinerei familii, nu vor umbri cu nimic afecțiunea curată și dragostea reciprocă a celor doi soți. Socrul lui Marx, Ludwig von Westphalen, căruia îi va dedica teza sa de doctorat, îi va insufla pasiunea lui cunoscută pentru Shakespeare, Homer și Saint-Simon. Orientarea activității lui Marx spre sfera politică va fi stimulată, sub înrîurirea „jubitului său profesor“, Gaus, pe care tânărul student îl venera.

Înfrîngerea brutală a răscoalelor muncitorești de la Solingen și Krefeld, din 1823 și 1828, a celor de la Aschen și Ruhrort din 1830, constituiau, în atmosfera agitată a Germaniei, subiecte de controversă poli-

tică între conservatori, liberali și radicali. La aceasta se mai adaugă și manifestul asociației lui Mazzini „Tinăra Europă”, îndreptată împotriva „Sfintei Alianțe” și în care se exprima speranța că „Tinăra Europă” a popoarelor va lua locul vechei „Europe a regilor”. Într-un șir de epigrame, în care înfierează opresiunea și burghezia filistină, tînărul student glorifică înaltul umanism al lui Goethe și Schiller, precum și marile figuri ale lui Faust și Wallenstein.

În această epocă de avînt romantic, el percepe „ciudata melodie sălbatică” a dialecticii hegeliene, care însă îi repugnă pentru „reconcilierea” Ideii cu realul. Dacă Marx va studia cu o totală concentrare opera lui Hegel, el nu va fi niciodată un autentic hegelian. În primul rînd, el nu a admis principiul de bază al filozofiei lui Hegel privitor la reconcilierea Ideii cu realul, iar atunci cînd va fi pătruns de hegelianism nu va vedea în ideea absolută desăvîrșirea și consacrarea ordinei existente. Hegel aducea, în filozofia europeană, un nou suflu de energie, o mare densitate de idei, un stil greoi, dar specific filozofiei germane, o încredere totală în rațiunea dialectică. Morala semnifica pentru filozoful german „divinizarea omului, iar știința, actul prin care omul se regăsește în toate lucrurile. În afara omului, proclama orgolios Hegel, nu există nimic ce nu s-ar supune legii, suverane adăugirii sale dialectice. Marx va prelua această „nobilă ambiție” filozofică marcînd începutul criticii” ca act prin care filozofia se îndreaptă spre exterior, spre lumea obiectivă”. În teza lui de doctorat (1841), intitulată „Deosebirea dintre filozofia naturii la Democrit și filozofia naturii la Epicur”, pornind de la lucrarea lui Hegel „Prelegeri de istoria filozofiei”, Marx va critica sever atitudinea negativă a acestuia față de materialismul lui Epicur. În opoziție cu ceilalți tineri hegelieni, Marx afirmă în această teză că el consideră mișcarea dialectică ca fiind imanentă realului.

Asupra lui Marx, o influență profundă a avut-o lucrarea lui Feuerbach „Esența creștinismului”, lucrare care apare cîteva luni după luarea doctoratului. Filozofia lui Feuerbach este o reacție energică a gîndirii materialiste împotriva idealismului hegelian, care trecea drept filozofie oficială. Critica făcută lui Hegel de către Feuerbach are un efect deconcertant pentru dreapta hegeliană, deoarece autorul „Esenței creștinismului” definește filozofia acestuia drept o teologie creștină descifrată cu ajutorul dialecticii.

Totuși, în ciuda criticii severe făcută sistemului hegelian, Feuerbach nu a putut găsi cheia problemei care frămînta stînga hegeliană. Privitor la aceasta Marx va scrie „Feuerbach pornește de la faptul autoînstrăinării religioase... El se limitează să reducă lumea religioasă la fundamentul ei profan și nu observă că după această reducere principalul rămîne abia de făcut” (Marx, Engels, Opere, vol. III, 1962, ed. II, p. 42).

Adîncind critica filozofiei lui Feuerbach, Marx notează lapidar : „în măsura în care Feuerbach e materialist, istoria nu există pentru el, iar în măsura în care ia în considerație istoria, el nu e materialist” (Opere, vol. III, p. 46). Manuscrisele din 1843 privind „critica filozofiei hegeliene

a dreptului“ constituie o nouă etapă în trecerea lui Marx la filozofia materialistă și radicalismul politic. Metoda lucrării este preluată de la Feuerbach și se bazează pe o aplicare materialistă a teoriei înstrăinării. Tînărul Marx denunță mistificarea statului lui Hegel, care, erijînd statul prusian într-un sistem rațional — întrupare și produs al logicii — justifică monarhia și instituțiile ei. Printr-o critică minuțioasă, paragraf cu paragraf, Marx răstoarnă schema hegeliană, stabilind că nu „statul este acela care dă naștere societății civile, ci, dimpotrivă, societatea civilă generează statul. Statul nu este situat deasupra claselor, ci este expresia intereselor de clasă. Orînduirea politică este deci, aici, orînduirea proprietății private“ (Marx și Engels, Opere, vol I, 1960, p. 346).

„Critica misterului construcției speculative“ în general, pe care Marx o va desăvîrși în lucrarea „Sfînta familie“, ca și critica misterului filozofiei hegeliene a dreptului evidențiază, cu limpezime, că Marx a depășit propria sa concepție despre stat și drept, pe care o împărtășea în anii 1841—1842, pe cînd era redactor șef la Gazeta Renană. Concomitent cu descoperirea bazelor reale ale statului și cu ilustrarea erorilor construcției speculative, Marx a realizat critica monarhiei, a birocrăției, a mecanismului reprezentativității în statul politic burghez atît în „Critica filozofiei hegeliene a dreptului“ cît și scrisorile publicate în „Analele germano-franceze“. Statu-quo-ul german nu i se părea lui Marx a fi incremenit și aceasta datorită sesizării dialecticii intime a acelei lumi dezumanizate.

În planul gîndirii filozofice, Marx ajunge la desprinderea semnificației acțiunii conștiente, a teoriei pentru modificarea lumii vechi. El arată că funcțiile teoriei sale sînt duble — pe de o parte teoria (filozofia) trebuie să realizeze critica lumii vechi, iar pe de altă parte, ca punct de plecare, teoria trebuia să construiască modelul lumii noi.

Astfel, spre deosebire de Hegel și de tinerii hegelieni, Marx considera că sarcina filozofiei nu se reduce numai la cercetarea trecutului și a prezentului, cît mai ales la descoperirea viitorului. Marx critică, în aceeași măsură, dezavantajele concepției reformatorilor dogmatici, printre care includea comunismul lui Cabet, D  zamy și Weitling. Dogmatismul era, după Marx, neviabil, căci nu putea exercita o influen     ficient   asupra lumii în sensul transformării ei, că solu  ia viitorului nu poate fi elaborată prin ignorarea manifestărilor reale ale lumii reale. Pentru Marx, a proceda filozofic echivala cu legarea criticii filosofice de critica politicii, cu analiza „con  tiin  ei nefericite“   i a luptelor practice, spre a ajunge la starea în care realitatea însăși să poată fi transformată. Marx ajunge astfel să transforme, în opera sa, critica emancipării politice în critica bazelor acesteia   i a societ  tii civile, iar critica societ  tii civile în critică a societ  tii private   i a înstrăinării. El elaborează astfel premisele pe care le va dezvolta în Manuscrisele din 1844 cu privire la înstrăinare. Accentul pus pe analiza unor no  iuni morale   i implicarea lor în ansamblul criticii filozofice se instituie într-un tot umanist, realiz  nd critica umanismului abstract   i formal, proclamat de revolu  iile burgheze,   i a afirmat principiile umanismului superior, fundamentat pe

necesitatea înlăturării înstrăinării, a proprietății private și pe satisfacerea trebuințelor universale ale ființei umane.

Baza economică și socială a acestui umanism concret va fi definită de Marx în „Capitalul“, capodoperă a edificiului teoriei marxiste. Depășindu-i pe economiștii vulgari, de felul unui Jean-Baptist Lay sau Bastiat, care acceptă eternele iluzii ale capitalismului, Marx urcă pînă la izvoarele economiei politice burgheze, la marii clasici englezi, care, primii, s-a ustrăduit să treacă dincolo de aparențe și să caute în producție secretele aparențelor. Dar atît Adam Smith cît și Ricardo“ considerau că orînduirea capitalistă este forma absolută și ultimă a producției sociale“ (Opere, vol 23, 1966, p. 20). Marx va demonstra însă că munca, schimbul, marfa, valoarea, banii, piața, profitul, salariul, renta, etc — categorii economice — sînt categorii istorice și că relațiile sociale, a Marx a rezolvat o problemă, ridicată de Ricardo, a diferenței dintre contradicția ce le antrenează într-o dezvoltare neconținut contradictorie.

Categoriile economiei burgheze „sînt forme de gîndire socialmente valabile, prin urmare obiective, pentru relațiile de producție ale acestui mod de producție social, istoricește determinat, ale producției de mărfuri. De aceea, scria Marx, tot misticismul lumii mărfurilor, tot fantasticul și toată vraja care învăluie produsele muncii în condițiile dominației producției de mărfuri dispar de îndată ce trecem la alte forme de producție“ Marx și Engels, Opere, vol. 23, p. 90). Aplicînd această metodă istorică, Marx a rezolvat o problemă, ridicată de Ricardo, a diferenței dintre cantitatea de muncă prestată și salariul plătit — problemă crucială a plusvalorii. Interesul în sine exprimă, în capitalism, tocmai faptul că mijloacele de producție există sub formă de capital în antinomia lor socială și în metamorfoza lor de forță independentă față de muncă și mai presus de ea. Marx descoperă astfel legea fundamentală absolută a capitalismului — legea plusvalorii — din care decurge consecința necesară că este în natura producției capitaliste să limiteze partea producătorului la atît cît este necesar la întreținerea forței sale de muncă. De aici, arată Marx, decurg două consecințe — pauperizarea relativă și pauperizarea absolută a proletariatului. Marx descoperă, în urma unei profunde analize a producției și consumului în capitalism, mecanismele crizelor economice, fapt ce duce la radicalizarea conștiinței maselor. Descoperind „legea economică a dezvoltării societății moderne“, Marx a demonstrat cum din această lege decurge trecerea necesară de la capitalism la socialism, adică la ceea ce el numea în *Capitalul*, „exproprierea expropriatorilor“.

Dar Marx nu a confundat niciodată necesitatea cu fatalitatea. Pentru Marx, această trecere se realizează prin lupta de clasă, adică prin participarea conștientă a proletariatului la procesul istoric de transformare revoluționară a societății.

Lupta de clasă care străbate ca „un fir roșu“ istoria omenirii este ilustrată în „MANIFESTUL PARTIDULUI COMUNIST“, lucrare scrisă de Marx și Engels cu cîteva săptămîni înainte de izbucnirea revoluției

europene. Cuprinzînd într-o vastă sinteză, întreaga evoluție istorică a societății, meritul esențial al Manifestului a fost acela de a fi dat muncitorilor conștiința clară a situației și misiunii istorice a clasei lor. Lupta teoretică dusă de Marx împreună cu prietenul său Engels, a permis astfel comunismului să se transforme dintr-o utopie într-o știință și să treacă de la conspirație la lupta de clasă. Aderînd în martie 1847, la „Liga celor drekți” Marx își propuse să cîștige avangarda clasei muncitoare pentru socialismul științific. La cererea lui Moll, unul din vechii conducători ai Ligii, Marx va reorganiza profund această asociație, transformînd-o în Liga comuniștilor. După izbucnirea revoluției din februarie la Paris, Flocon, membru al guvernului provizoriu, l-a invitat pe Marx să revină în Franța. La Paris, Marx a constituit „Asociația muncitorilor germani”, cu sediul la cafeneaua Picarde din strada St. Saint-Denis. Aici, el a sfătuit pe muncitori să se întoarcă unul cîte unul, fără vîlvă, în Germania, și să organizeze în centrele muncitorești asociații după modelul Ligii comuniștilor. El însuși se va stabili la Köln, unde va înființa publicația „Neue Rheinische Zeitung”, pe care o va folosi ca pe un important mijloc de orientare a mișcării muncitorești germane. În paginile ziarului său, Marx va lua apărarea insurceției din iunie a muncitorilor parizieni, luptînd în același timp pentru unirea tuturor forțelor democratice în vederea înfăptuirii unui 1789 german. Din experiența politică a revoluțiilor anului 1848, Marx a desprins principiile fundamentale ale strategiei și tacticii partidului proletar, principiile pe care, în 1875, le va defini în „Critica Programului de la Gotha”. În această lucrare Marx lărgeste argumentarea logică, istorică și politică a faptului că „Între societatea capitalistă și cea comunistă se află perioada transformării revoluționare a celei dintîi în cea de a doua. Acestei perioade îi corespunde și o perioadă de tranziție politică, al cărei stat nu poate fi decît dictatura revoluționară” (Marx și Engels, Opere, vol. XIX, 1964, p. 29). După cum arătase încă în „Mizeria filozofiei”, această nouă formă de stat avea drept scop să pună capăt antagonismelor de clasă. În concepția lui Marx, după cum susținea într-un discurs ținut la Amsterdam la 8 septembrie 1872, nu este exclusă trecerea la socialism chiar pe cale pașnică. Astfel, după Congresul Internaționalei I-a ținut la Haga, unde combătuse vehement pe Bakunin, Marx rostește un discurs în care reamintește că cucerirea puterii politice de către proletariat este o condiție necesară pentru trecerea la socialism, la care adaugă „noi n-am afirmat niciodată că pentru a atinge acest scop trebuie folosite în toate cazurile mijloace identice” (Opere, vol. 18, 1964, p. 164).

Experiența Comunei din Paris i-a oferit lui Marx convingerea că clasa muncitoare nu poate să ia pur și simplu în stăpînire mașina de stat așa cum este și să o pună în funcțiune pentru propriile ei scopuri” (Marx și Engels, Opere, vol. 18, 1964, p. 98).

În calitate de întemeietor al Internaționalei I-a, Marx a subliniat caracterul de clasă fundamental al partidelor comuniste și muncitorești, precum și ideea că „eliberarea clasei muncitoare trebuie să fie opera clasei muncitoare însăși” (Opere, vol. 16, 1963, p. 15).

În ce privește ideea unei revoluții radicale, Marx o plasează într-un viitor, e drept nedatat, dar ea este gândită ca fenomen condiționat de ființarea proletariatului ca clasă. Descoperirea rolului istoric al proletariatului ca singura clasă socială capabilă să realizeze emanciparea umană prin înlăturarea orînduirii capitaliste și instaurarea unei orînduiri noi, a marcat unul din momentele de însemnătate istorică pentru evoluția gândirii lui Marx și în general pentru progresul social al omenirii.

Dezvoltarea marxismului în direcția concepută de Marx ne face să înțelegem profunda lui actualitate. Confruntat cu realitatea în procesul tumultuos al edificării socialismului, secolul al XX-lea avea să aducă confirmarea definitivă a viabilității marxismului. Construirea socialismului multilateral dezvoltat în patria noastră exprimă odată mai mult fertilitatea perpetuă a teoriei marxiste realizată creator de Partidul Comunist Român la condițiile specifice ale României.

PENSÉES SUR KARL MARX

R é s u m é

L'auteur éprouve d'esquisser, en quelques mots, la grande actualité de la pensée marxiste, et son historique importance concernant le développement de la philosophie contemporaine et surtout des sciences sociales en général. Le marxisme n'est pas aujourd'hui une dogme, selon qu'il n'a jamais été — mais une philosophie créatrice profondément impliquée en contemporanéité. La vie même du génial createur du marxisme a été dans toutes ses côtés un exemple, en partant de la vie de famille jusqu'au colossal travail pour l'élaboration de se gigantesque Œuvre.